blok 1 Romeinen bij de Rijn

les 1 Een warm bad

Rijke Romeinen wonen in **Romeinse villa's**. Dat zijn luxe woningen met landbouwgrond eromheen. **Slaven** doen er het werk in huis en op de akkers. Goederen worden vervoerd over **verharde wegen**. Een Romeinse villa is heel groot, met dikke muren van gemetselde **baksteen**. Op het dak liggen **dakpannen**. Er zijn kamers en zalen met zuilen, **marmeren vloeren**, **muurschilderingen** en **dikke gordijnen**. Er staan kisten om spullen in te bewaren. Er zijn beschilderde vazen, ligbedden met kussens en kleden. **Waterleiding** zorgt dat er water uit fonteintjes komt. De vlammen van **olielampjes** verlichten de ruimte. Een bijzondere ruimte is de badzaal. Er is een bad met mozaïeken op de bodem en tegen de wanden. Het verschil met de **eenvoudige boerenhuizen** van de Germanen is heel groot.

les 2 Een Romeins legerkamp

Vanuit de stad Rome hadden de Romeinse legers een groot rijk veroverd. De **grenzen** van dit rijk moesten **verdedigd** worden tegen vijanden. In het noorden kozen de Romeinen de **Rijn** als grens. **Gebied langs een rivier kon je goed verdedigen**, want het water houdt de vijanden tegen. Langs de rivier bouwden de Romeinen sterke **forten**. Ze wilden zo'n fort bouwen op de plek waar nu **Nijmegen** ligt. Eerst stuurden ze de Bataven naar die plek. De Bataven waren hun Germaanse vrienden. Zij moesten de mensen die er al woonden vertellen dat de Romeinen een groot fort zouden komen bouwen.
De Romeinen bouwden niet alleen forten. Ze stichtten ook **steden**. Ook in onze streken. Er woonden **bestuurders**, **handelaren**, **soldaten** en **ambachtslieden**. Ze werkten in **bestuursgebouwen**, in **winkels** en in **werkplaatsen**. Om de mensen te vermaken, kwamen er **cafés**, **badhuizen** en **amfitheaters**, waar **gladiatoren** vochten. Tussen de steden legden de Romeinen **verharde wegen** aan.

les 3 Goden en godinnen

Romeinen geloofden in **veel goden**. De **goden bepaalden alles wat er gebeurde in hun leven**. Voor elk gebied van het leven was er wel een god. Bekende goden waren **Jupiter** (oppergod), **Mars** (oorlog), **Venus** (liefde), **Mercurius** (handel) en **Minerva** (wetenschap). Maar goden waren verder net als mensen. Ze konden heel aardig zijn, maar ook jaloers of boos. Om de goden te vriend te houden, moesten de mensen **offers** brengen. Ze brachten dan geschenken naar de tempel van de god die ze nodig hadden. Romeinen geloofden ook in de macht van **Germaanse goden**.
Op den duur verbreidde het **christendom** zich over het Romeinse Rijk. De christenen geloofden maar in **één God**. Ze wilden de Romeinse keizer en goden niet vereren. Eerst werden christenen daarom door de Romeinen **vervolgd** en **gedood**. Op den duur kwamen er steeds meer christenen. Ten slotte werd de Romeinse keizer ook christen.

les 4 Verkleed als Romein

In een museum kun je voorwerpen bekijken. In ons land zijn **wel meer dan honderd museums**, met allerlei verzamelingen. In een **historisch museum** zie je voorwerpen van vroeger. Sommige voorwerpen zijn bij **opgravingen** gevonden. Andere voorwerpen zijn steeds bewaard gebleven. Op een bepaald moment zijn ze door het museum **gekocht**. Of het museum heeft ze van een verzamelaar **gekregen**.

© Malmberg, 's-Hertogenbosch

blok 1 Romeinen bij de Rijn

vragen	antwoorden
les 1 1 Hoe heten de huizen van de rijke Romeinen?	1 Romeinse villa's.
2 Wie doen het werk in huis en op de akkers?	2 Slaven.
3 Wat kun je vertellen over de wegen?	3 Het zijn verharde wegen.
4 Met welke materialen werd een villa gebouwd?	4 Bakstenen, dakpannen en marmer.
5 Waarmee zijn de muren vaak versierd?	5 Met muurschilderingen en dikke gordijnen.
6 Wat staat er in de kamers?	6 Kisten, mooie vazen en ligbedden.
7 Hoe komen de bewoners aan water?	7 Ze hebben een soort waterleiding.
8 Hoe worden de kamers verlicht?	8 Met olielampjes.
9 Welke versieringen zie je veel in de badzaal?	9 Mozaïeken.
10 In wat voor huizen wonen de Germanen?	10 In eenvoudige boerenhuizen.
les 2 11 Welke rivier kozen de Romeinen als grens in het noorden van hun rijk?	11 De Rijn.
12 Waarom kozen ze een rivier als grens?	12 Gebied langs een rivier kon je goed verdedigen.
13 Bij welke stad lag vroeger een Romeins fort?	13 Nijmegen.
14 Wie werden door de Romeinen vooruitgestuurd naar de streken langs de Rijn?	14 De Bataven.
15 Wat bouwden de Romeinen vlak bij een fort?	15 Een stad.
16 Wat voor beroep hadden mensen in een stad?	16 Bestuurder, handelaar, soldaat, ambachtsman.
17 Wat voor gebouwen stonden in een Romeinse stad?	17 Bestuursgebouwen, winkels, werkplaatsen, cafés, badhuizen en amfitheaters.
18 Wie vochten er in een amfitheater?	18 Gladiatoren
les 3 19 Geloofden de Romeinen in één god of in veel goden?	19 In veel goden.
20 Noem een aantal Romeinse goden.	20 Jupiter, Mars, Venus, Mercurius, Minerva.
21 Wat deden de Romeinen om de goden te vriend te houden?	21 Ze brachten offers.
22 Geloofden ze alleen in hun eigen goden?	22 Nee, soms ook wel in Germaanse goden.
23 Welke nieuwe godsdienst verbreidde zich op den duur over het Romeinse Rijk?	23 Het christendom.
24 Waarom wilden de christenen de Romeinse keizer niet als een god vereren?	24 Ze geloofden dat er maar één God bestond.
25 Wat gebeurde er daarom in het begin met de christenen in het Romeinse Rijk?	25 Ze werden vervolgd en gedood.
les 4 26 Hoe heet een gebouw waar je een verzameling bijzondere voorwerpen kunt zien?	26 Een museum.
27 Hoe heet een museum met voorwerpen van vroeger?	27 Een historisch museum.

© Malmberg, 's-Hertogenbosch

blok 2 Een middeleeuwse stad

les 1 Ik wil vrij zijn!

Horige boeren waren geen vrije boeren. **Horigen** hoorden bij het land van de kasteelheer. Ze mochten niet weglopen van dat land. Als iemand dat toch deed, gingen de kasteelheer en zijn soldaten achter hem aan. Als de horige dan gepakt werd, dan **werd hij teruggehaald** en kreeg hij **straf**. Toch was er een manier om vrij te worden. De horige moest er dan in slagen om **ten minste één jaar en één dag in de stad te blijven zonder gepakt te worden**. Daarna was hij voor altijd vrij.

les 2 Een stadje aan de IJssel

Rond 1200 groeide er veel voedsel op het land. Dat kwam door uitvindingen in de landbouw zoals een **betere ploeg**. Daardoor had de kasteelheer minder mensen nodig om op het land te werken. Veel horige boeren mochten toen een **ander beroep** kiezen. Ze werden **ambachtsman** of **koopman**. Vooral de kooplieden werden **door de handel** rijk. Veel **dorpen groeiden toen weer uit tot steden**.
De mensen in de stad wilden graag veilig wonen. Ze vroegen de kasteelheer of ze **een muur om de stad** mochten bouwen. Ook vroegen ze om een **eigen rechtbank**. De kasteelheer gaf deze rechten **in ruil voor geld**. Deze rechten noemen we **stadsrechten**.

les 3 De regels van de stad

De stad moest goed bestuurd worden. De mensen mochten natuurlijk niet stelen of andere misdaden begaan. Als je een misdrijf pleegde, kwam je voor de rechtbank. Die heette de **schepenbank**. De schepenen beslisten welke straf je kreeg. Voor kleine overtredingen moest je in het schandblok staan. Ergere dingen werden bestraft met een **boete**.
Zware misdadigers werden voor altijd de stad uitgestuurd, of ze werden onthoofd.
Er was ook politie. De agenten heetten **rakkers**. Een stad werd bestuurd door **twee of meer burgemeesters**. De burgemeesters moesten steeds overleggen met de **vroedschap**. Dat was een groep **belangrijke kooplieden**.
Gilden waren verenigingen van mensen met hetzelfde beroep. Alle bakkers in de stad waren lid van het **bakkersgilde**. Alle schoenmakers van het **schoenmakersgilde**. De gilden zorgden ervoor dat de vaklieden hun werk volgens de **regels** deden. Ook zorgden ze voor de **opleiding van jonge werklieden**. Eerst werkten die als **leerjongen** in de werkplaats, daarna als **gezel**. Na hun meesterproef werden ze **meester**. Dat betekende dat je een vakman was.

les 4 Oude gebouwen

Soms kun je in het **centrum van een stad** nog gebouwen zien uit de Middeleeuwen. Bijvoorbeeld een **kerk**, een **stadhuis** of een oude **stadspoort**.
Het stadsbestuur kwam bijeen in het stadhuis. De rechters vergaderden ook in het stadhuis. Een belangrijke zaal in het stadhuis was de **schepenzaal**.
Sporen van rechtspraak vind je in **archieven**. Daar liggen **keurboeken** (oude wetboeken) en rechtbankverslagen.
De **stadspoort** was een soort grensovergang. **Poortwachters** controleerden wie de stad in- en uitging en wat de mensen bij zich hadden. Soms moesten kooplieden **betalen voor de koopwaar** die ze in de stad wilden verkopen.
De mensen in de middeleeuwse stad wilden God eren met **een mooie kerk**. De kerk moest zo groot en zo mooi mogelijk worden. De kerken werden versierd met **beelden**, **schilderijen** en **glas-in-loodramen**.

© Malmberg, 's-Hertogenbosch

blok 2 Een middeleeuwse stad

	vragen	antwoorden
les 1	1 Hoe heetten boeren die niet vrij waren?	1 Horigen of horige boeren.
	2 Wat gebeurde er als horigen wegliepen?	2 Dan werden ze teruggehaald en kregen ze straf.
	3 Hoe kon een horige toch de vrijheid krijgen?	3 Hij moest ten minste één jaar en één dag in een stad blijven zonder gepakt te worden.
les 2	4 Vanaf wanneer groeide er veel meer voedsel op het land?	4 Vanaf 1200.
	5 Waardoor kwam dat bijvoorbeeld?	5 Door uitvindingen in de landbouw zoals een betere ploeg.
	6 Welk beroep kozen de horigen die op het land niet meer nodig waren?	6 Ambachtsman of koopman.
	7 Wat gebeurde er met de dorpen waar veel rijke kooplieden woonden?	7 Ze groeiden uit tot steden.
	8 Hoe wilden mensen hun stad veiliger maken?	8 Ze wilden een muur om de stad bouwen.
	9 Hoe heten de rechten die de kasteelheer aan een stad gaf?	9 Stadsrechten.
	10 Wat kreeg de kasteelheer in ruil voor deze rechten?	10 Geld.
les 3	11 Hoe heette de rechtbank in een middeleeuwse stad?	11 De schepenbank.
	12 Hoe heetten de rechters?	12 Schepenen.
	13 Welke straf werd vaak gegeven voor niet zo heel erge misdaden?	13 Het schandblok of een boete.
	14 Wat waren de zwaarste straffen?	14 Uit de stad verjaagd worden of onthoofd worden.
	15 Hoe heetten de politieagenten in de stad?	15 Rakkers.
	16 Hoeveel burgemeesters waren er?	16 Twee of meer.
	17 Met wie moesten zij overleggen?	17 Met de vroedschap.
	18 Uit wat voor mensen bestond de vroedschap?	18 Uit belangrijke kooplieden.
	19 Hoe noem je een vereniging van mensen met een zelfde beroep?	19 Gilden.
	20 Waar zorgde een gilde bijvoorbeeld voor?	20 Dat het werk volgens de regels gebeurde.
	21 Hoe zag de opleiding van ambachtslieden eruit?	21 Eerst werd je leerjongen, dan gezel en ten slotte meester.
les 4	22 In welk deel van een stad zie je soms nog gebouwen uit de Middeleeuwen?	22 In het centrum.
	23 Wat was een belangrijke zaal in het stadhuis?	23 De schepenzaal.
	24 Waar zijn middeleeuwse wetboeken te vinden?	24 In archieven.
	25 Hoe heten oude wetboeken?	25 Keurboeken.
	26 Waarom stonden er poortwachters bij de stadspoort?	26 Die controleerden iedereen die binnen wilde.

© Malmberg, 's-Hertogenbosch

blok 3 De opstand

les 1 Rouwdouwen

In **1568** vertrok een groot leger vanuit **Duitsland** naar Nederland om de Spanjaarden te verjagen. De aanvoerder was **Prins Willem van Oranje**. Hij wilde **zijn land en zijn kastelen in de Nederlanden terugkrijgen**. De Spaanse koning had die **voor straf** van Willem **afgepakt**. **Willem van Oranje had de mensen in het land opgehitst** tegen de koning. Willem vond zelf dat hij onschuldig was.
Het leger van Willem van Oranje bestond uit **huursoldaten**. Er vochten ook protestanten uit de Nederlanden mee. Want **de koning had hun godsdienst verboden**.
Om in de Nederlanden te komen, moest het leger van de prins de rivier de **Maas** oversteken.

les 2 Weg met de ketters!

Filips II was koning van Spanje en **ook koning van de Nederlanden**. Het bestuur in de Nederlanden liet hij over aan **hoge edelen**. Eén van hen was **Willem van Oranje**. Filips II wilde dat **alle mensen katholiek waren**, net als hij. Maar veel mensen vonden dat **de priesters en de paus meer van geld hielden dan van God**. Ze richtten een nieuwe kerk op: de **protestantse kerk**. Filips II noemde de protestanten **'ketters'**. Hij liet ze streng straffen. Veel ketters werden **ter dood gebracht**.
De dominees **hitsten de mensen op** tegen de katholieke kerk en haar leiders. In die tijd ontstond ook **hongersnood**. Met hun lege magen werden de mensen nog bozer.
In veel kerken werden prachtige schilderijen en **beelden kapotgeslagen**. Deze opstand heet de **Beeldenstorm**. Filips II stuurde de hertog van Alva om de opstandelingen te straffen.

les 3 Weg met de Spanjaarden!

De **hoge Nederlandse edelen** kregen de schuld van de beeldenstorm. Koning Filips II vond **Willem van Oranje** de ergste ophitser van het volk.
Toen de hertog van Alva kwam, vluchtte Willem van Oranje het land uit. Dat bleek wel verstandig te zijn, want Alva nam direct **twee hoge edelen gevangen**. **Hij liet ze doden**.
Willem van Oranje probeerde met een leger om Alva en zijn soldaten het land uit te jagen. Dat lukte niet. **Het leger van Willem werd verslagen**. Maar de mensen bleven Willem van Oranje beschouwen als hun leider. De **watergeuzen** hielpen bij de opstand. Zij namen **Den Briel** in. Toen durfden **ook andere steden in opstand** te komen.
In 1581 besloten zeven gewesten samen te werken in de strijd tegen Spanje. Ze wilden niet meer bij het rijk van Filips II horen. Ze noemden zich de **Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden**. In 1584 werd **Willem van Oranje vermoord**. Zijn zoons **Maurits en Frederik Hendrik** zetten de strijd voort. In **1648** sloten Nederland en Spanje **vrede**. Spanje erkende nu dat de **Republiek een zelfstandig land** was.

les 4 Het ontstaan van Nederland

In de tijd van Filips II bestond Nederland nog niet. Het gebied heette **de Nederlanden**. De Nederlanden bestonden uit **zeventien gewesten**. **Nederland ontstond toen zeven gewesten** in **1581** gingen samenwerken tegen Filips II. Dat waren **Groningen**, **Friesland**, **Overijssel**, **Gelre**, **Utrecht**, **Holland** en **Zeeland**. **Drenthe en een deel van Noord-Brabant** hoorden er ook bij, maar dat waren toen geen aparte gewesten. Ze mochten niet meebeslissen.

© Malmberg, 's-Hertogenbosch

blok 3 De opstand

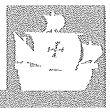

	vragen	*antwoorden*
les 1	1 Wanneer trok Willem van Oranje met een groot leger over de Maas?	1 In 1568.
	2 Waarom had de Spaanse koning Willems bezittingen afgepakt?	2 Voor straf, omdat Willem de protestanten tegen de koning had opgestookt.
	3 Wie vochten er vooral in het leger?	3 Huursoldaten.
	4 Waarom vochten er ook protestanten mee?	4 Omdat de Spaanse koning hun godsdienst verboden had en protestanten liet doden.
les 2	5 Filips II was koning van Spanje en ...	5 de Nederlanden.
	6 Aan wie liet hij het bestuur van de Nederlanden over?	6 Aan de hoge edelen.
	7 Wie was de belangrijkste edelman?	7 Willem van Oranje.
	8 Welke godsdienst moesten alle onderdanen van Filips II hebben?	8 De katholieke godsdienst.
	9 Welk bezwaar hadden veel mensen tegen de katholieke kerk?	9 Ze vonden dat de priesters en de paus meer van geld hielden dan van God.
	10 Welke kerk richtten ze toen op?	10 De protestantse kerk.
	11 Hoe noemde Filips II de protestanten?	11 Ketters.
	12 Wat gebeurde er met hen?	12 Filips strafte ze of liet ze ter dood brengen.
	13 Waardoor werden de mensen nog bozer?	13 Omdat er ook nog hongersnood was.
	14 Wat deden de opstandige mensen?	14 Ze sloegen overal in kerken beelden stuk.
	15 Hoe wordt die opstand genoemd?	15 De Beeldenstorm.
les 3	16 Wie kregen de schuld van de Beeldenstorm?	16 Hoge Nederlandse edelen.
	17 Wie had volgens Filips II de meeste schuld?	17 Willem van Oranje.
	18 Wat probeerde Willem van Oranje te doen tegen Alva?	18 Hij probeerde hem met een leger het land uit te jagen.
	19 Lukte dat?	19 Eerst niet, later wel.
	20 Wie hielpen Willem van Oranje bij de opstand?	20 De watergeuzen.
	21 Wat besloten de zeven meest opstandige gewesten in 1581?	21 Ze wilden Filips II niet meer als koning.
	22 Hoe heette het nieuwe land dat toen ontstond?	22 De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.
	23 Wat gebeurde er in 1584 met Willem van Oranje?	23 Hij werd vermoord.
	24 Wie kregen toen de leiding over het leger?	24 Zijn zonen Maurits en Frederik Hendrik.
	25 Wanneer werden de Nederlanden zelfstandig?	25 In 1648.
les 4	26 Hoe heetten Nederland en België in de tijd dat Filips II regeerde?	26 De Nederlanden.
	27 Uit hoeveel gewesten bestonden de Nederlanden?	27 Uit zeventien gewesten.

© Malmberg, 's-Hertogenbosch

blok 4 De Franse tijd

les 1 Op naar de revolutie

Het is 1780. **Rijke regenten besturen Nederland**. Ze doen het zo dat ze er **zelf rijker van worden**. Daarom zijn veel mensen in Nederland ontevreden. De rijke regenten betalen haast geen belasting. **Arme mensen moeten veel meer belasting betalen**. De mensen willen in opstand komen. Maar de regenten sturen de schutterij erop af. De schutters hebben geweren. Daar kunnen de arme mensen niet tegenop.

les 2 Patriotten en regenten

Omstreeks 1780 bestuurden in heel Europa de **adel en de rijke kooplieden** het land. Ze dachten daarbij vooral aan zichzelf. In Frankrijk besloten de burgers de **regering met geweld weg te jagen**. We noemen het de **Franse Revolutie** van **1789**. De revolutie zorgde in het begin voor grote **wanorde in Frankrijk**. Generaal **Napoleon Bonaparte** herstelde de orde. Daarna wilde Napoleon **Europa veroveren**. Hij voerde tegen veel landen oorlog.
In Nederland wilden de **patriotten** het bestuur wegjagen. De **Fransen** stuurden in **1795** een leger naar Nederland om de patriotten te helpen. Nederland heette toen een tijdje de '**Bataafse Republiek**'. Maar op den duur ging **Frankrijk alles voor Nederland beslissen**. De Nederlanders werden **onderdrukt**. In **1813** werd Napoleon door Engelse en Duitse legers verslagen. **Willem I** werd toen koning van Nederland. Vanaf **1848** mocht de bevolking eindelijk zelf meebeslissen en **zelf een regering kiezen**.

les 3 Nieuwe regels

Na 1795 kwamen eerlijker wetten in ons land. **De rechters mochten de rijken niet meer voortrekken. Lijfstraffen** werden afgeschaft. Ook de belastingen werden eerlijker. **Rijke mensen betaalden voortaan meer dan arme mensen.**
Er kwam ook **militaire dienstplicht**.
Deze nieuwe regels maakten het nodig dat bekend was wie er in het land woonde en waar. Daarom werd in iedere gemeente een **burgerlijke stand** opgericht. Er werd bijgehouden **wie er stierf, trouwde, verhuisde** of **kinderen kreeg**. Iedereen moest vanaf die tijd ook een **achternaam** hebben. **Kilogrammen en kilometers** werden onze nieuwe maten en gewichten. Er kwam ook één munt voor het hele land: **de gulden**.

les 4 Voor de rechter

Rechtspraak moet eerlijk zijn. **Anders krijgen onschuldige mensen straf.**
Verschillende mensen spelen in een rechtszaak een rol.

1 **De verdachte**. Tijdens de rechtszaak moet bewezen worden dat hij het echt gedaan heeft. Anders is er **vrijspraak**. Dan is de verdachte weer vrij.
2 **De rechter** is het hoofd van de rechtbank. Hij beslist of de verdachte schuldig is en welke straf hij krijgt. De rechter kijkt daarbij in het wetboek.
3 **De aanklager** wil bewijzen dat de verdachte schuldig is. **De politie** doet onderzoek voor de aanklager. Die verzamelt **bewijsmateriaal**, bijvoorbeeld vingerafdrukken.
4 **De advocaat** is de helper van de verdachte. Hij probeert juist te bewijzen dat de verdachte geen misdrijf gepleegd heeft. Als de verdachte schuldig is, blijft de advocaat hem toch helpen. Hij probeert dan de straf laag te houden.
5 **De getuigen** hebben iets belangrijks gezien over de zaak. Getuigen moeten plechtig beloven dat ze de waarheid spreken.

© Malmberg, 's-Hertogenbosch

blok 4 De Franse tijd

vragen	antwoorden
les 1 1 Waarom zijn veel mensen in Nederland rond 1780 ontevreden?	1 Ze vinden dat het land niet eerlijk wordt bestuurd.
2 Wie moesten het meeste belasting betalen?	2 De armen.
3 Waarom durven de mensen niet in opstand te komen tegen de regenten?	3 De regenten sturen schutters met geweren op hen af.
les 2 4 Wie bestuurden het land?	4 De adel en de rijke kooplieden.
5 Wat gebeurt er bij een revolutie?	5 Dan wordt de regering met geweld weggejaagd.
6 Welke revolutie brak er in Frankrijk uit en wanneer?	6 De Franse Revolutie in 1789.
7 Wanneer lukte het om in Nederland het bestuur weg te jagen?	7 In 1795.
8 Door wie werden de patriotten geholpen?	8 Door de Fransen.
9 Waarom waren de mensen al gauw niet meer blij met de Franse hulp?	9 De Fransen gingen alles beslissen en de Nederlanders werden onderdrukt.
10 Wanneer werd Napoleon verslagen?	10 In 1813.
11 Wie werd toen koning van Nederland?	11 Willem I.
12 Vanaf wanneer mocht de bevolking zelf het bestuur van het land kiezen?	12 Vanaf 1848.
les 3 13 Wanneer kwamen er eerlijke wetten in ons land?	13 Na 1795.
14 Noem twee belangrijke veranderingen in de rechtspraak.	14 Iedereen werd voortaan gelijk behandeld en lijfstraffen werden afgeschaft.
15 Wat veranderde er aan de belastingen?	15 Die werden eerlijker. De rijken gingen meer betalen.
16 Welke plicht werd ingevoerd voor alle jonge mannen?	16 De dienstplicht.
17 Wat werd in iedere gemeente opgericht?	17 De burgerlijke stand.
18 Wat werd daar bijgehouden?	18 Wie er in Nederland woonde en waar.
19 Welke regel werd ingevoerd over namen van mensen?	19 Iedereen moest een achternaam kiezen.
20 Wat werden voortaan onze maten en gewichten?	20 Kilometers en kilogrammen.
les 4 21 Hoe heet de persoon die voor de rechter moet komen, omdat hij misschien een misdrijf heeft gepleegd?	21 De verdachte.
22 Wat gebeurt er met een verdachte als zijn schuld niet bewezen kan worden?	22 Dan wordt hij vrijgesproken.
23 Wie moet beslissen of de verdachte schuldig is en welke straf hij krijgt?	23 De rechter.
24 Wie probeert te bewijzen dat de verdachte schuldig is?	24 De aanklager.
25 Wie helpt de aanklager om bewijs te vinden tegen de verdachte?	25 De politie.
26 Wie heeft de taak om de verdachte te helpen?	26 De advocaat.

© Malmberg, 's-Hertogenbosch

blok 5 Gelijke rechten

les 1 We gaan staken!

Rond 1870 moeten arbeiders **lang en hard werken voor weinig geld**. Soms krijgen ze niet eens geld maar **winkelbonnen**. Daar kunnen ze dan **alleen in de winkel van hun baas** eten voor krijgen. Vaak is dat **voedsel veel te duur en al half bedorven**.
Een arbeider heeft nauwelijks rechten. Als hij één dag thuisblijft om voor zijn zieke vrouw te zorgen, kan hij al **ontslagen** worden. De arbeiders vinden dit onrechtvaardig. Ze worden soms zo boos dat ze gaan **staken**. Of ze **bedreigen hun bazen**. Maar er zijn dan nog geen wetten die de **arbeiders** beschermen. Daarom mogen de bazen doen wat ze willen. Ze sturen de politie en het leger er op af. Die staan aan de kant van de bazen.

les 2 Samen sta je sterk

Arbeiders moesten rond 1870 elke dag **werken zolang het licht was**. Ze kregen weinig loon en **woonden in krotten.** Een paar arbeiders richtten een vereniging voor arbeiders op. De vereniging vroeg de bazen om **meer loon en meer vrije tijd**. Maar de bazen wilden niet zomaar toegeven. Ze zeiden: '**Dan gaat het bedrijf failliet** en heeft niemand meer werk.' Toen gingen de arbeiders **staken**. Nu kregen ze geen loon meer. Ze kregen wel **geld van allerlei mensen die vonden dat de arbeiders gelijk hadden**. De stakers konden dus toch eten kopen. Daardoor konden ze de staking lang volhouden. **Door de staking verdienden de bazen zelf ook niets**. Daarom gaven ze ten slotte toe. De arbeiders kregen het beter. Arbeiders in andere fabrieken richtten nu ook verenigingen voor arbeiders op. Zo'n vereniging heet **een vakbond**. Vakbonden zorgden **voor hogere lonen, kortere werktijden en veiliger werk**.

les 3 Kiesrecht voor iedereen

Eens in de vier jaar zijn er in Nederland verkiezingen. De kiezers gaan dan stemmen op mensen die het land mogen besturen. Honderd jaar geleden mochten **arbeiders en vrouwen nog niet stemmen**. **Arbeiders betaalden geen belasting**. Daarom mochten ze ook niet meebeslissen. Mensen die gestudeerd hadden, dachten vaak ook dat **arbeiders te dom** waren. **Vakbonden** vonden juist dat arbeiders wel kiesrecht moesten krijgen. Dan konden ze stemmen op mensen die goede dingen voor de arbeiders zouden doen. In **1917 kregen alle mannen kiesrecht**, dus ook de arbeiders. **Vrouwen niet**. Besturen was zogenaamd een mannenzaak. **Aletta Jacobs** heeft veel gedaan om te bewijzen dat meisjes ook slim waren. Zij was de eerste vrouw die aan een universiteit mocht studeren. Ze heeft ook veel gedaan om vrouwen kiesrecht te geven. Dat lukte in 1919.

les 4 Regels en wetten

Overal zijn regels. Ze zeggen wat je moet doen, of wat je niet mag doen. **Regels zorgen ervoor dat de mensen prettig met elkaar kunnen samenleven**. Als je je niet aan de regels houdt, dan kun je **straf** krijgen. Goede regels maken is moeilijk. Ze moeten voor iedereen rechtvaardig zijn. Regels die door de regering gemaakt zijn, heten **wetten**. Als er verkiezingen zijn in Nederland kiezen we **150 mensen** uit. Zij maken de wetten en veranderen ze als dat nodig is. Die 150 mensen zijn de leden van **de Tweede Kamer**. Kamerleden werken in groepjes bij elkaar. Zo'n groepje heet een **politieke partij**. Als er een nieuwe wet wordt voorgesteld, dan gaan de Kamerleden eerst overleggen. Daarna **gaan ze stemmen**. De meeste stemmen gelden. Als de wet wordt aangenomen, moet **een minister** zorgen dat die uitgevoerd wordt.

© Malmberg, 's-Hertogenbosch

blok 5 Gelijke rechten

vragen	antwoorden
les 1 1 Wat kun je zeggen over het werk van arbeiders rond 1870?	1 Ze moeten hard werken voor weinig geld.
2 Waaraan kun je zien dat een arbeider bijna geen rechten heeft?	2 Een arbeider kon al ontslagen worden als hij een dag thuisbleef om een zieke te verzorgen.
3 Wat doen arbeiders soms uit boosheid?	3 Ze gaan staken of hun bazen bedreigen.
4 Waarom kunnen de bazen toch doorgaan?	4 Er zijn dan nog geen wetten die de arbeiders beschermen.
5 Wat doen de bazen tegen de stakers?	5 Ze sturen er de politie en het leger op af.
les 2 6 Hoelang moesten arbeiders rond 1870 iedere dag werken?	6 Zolang het licht was.
7 Wat richtten een paar arbeiders rond 1870 op?	7 Een vereniging voor arbeiders.
8 Wat vroeg de vereniging aan de bazen?	8 Meer loon en meer vrije tijd.
9 Wat deden de arbeiders toen ze hun zin niet kregen?	9 Ze gingen staken.
10 Waarom gaven de bazen ten slotte toch toe?	10 Omdat ze door de staking zelf ook niets meer verdienden.
11 Wat gebeurde er in andere bedrijven toen de staking succes had?	11 Overal werden nu verenigingen van arbeiders opgericht.
12 Hoe heetten zulke verenigingen van arbeiders?	12 Vakbonden.
13 Waar zorgden de vakbonden op den duur voor?	13 Voor hogere lonen, kortere werktijden en veiliger werk.
les 3 14 Hoe vaak zijn er in Nederland verkiezingen?	14 Eens in de vier jaar.
15 Wie mochten 100 jaar geleden niet stemmen?	15 Arbeiders en vrouwen.
16 Waarom kregen arbeiders geen kiesrecht?	16 Arbeiders betaalden geen belasting en veel mensen dachten dat ze te dom waren.
17 Wie wilden dat de arbeiders wel mee mochten doen bij verkiezingen?	17 De vakbonden.
18 Waarom wilden vakbonden dat?	18 Dan konden ze mensen kiezen die goede dingen wilden doen voor de arbeiders.
19 Wanneer kregen alle mannen kiesrecht?	19 In 1917.
20 Welke vrouw heeft veel gedaan om ook de vrouwen in Nederland kiesrecht te geven?	20 Aletta Jacobs.
21 Wanneer kregen de vrouwen ook kiesrecht?	21 In 1919.
les 4 22 Hoe heten regels die de regering maakt?	22 Wetten.
23 Hoeveel mensen kiezen we iedere vier jaar om wetten vast te stellen?	23 150.
24 Hoe heten die 150 mensen samen?	24 De Tweede Kamer.
25 Hoe beslist de Tweede Kamer of een wet wordt aangenomen?	25 Door te stemmen en de meeste stemmen gelden.

© Malmberg, 's-Hertogenbosch

blok 6 Sneller en groter

les 1 Een hoge prijs

In 1950 zijn er maar **weinig auto's**. Kinderen hebben op straat nog veel **ruimte om te spelen**. Er zijn tussen de steden bijna geen autosnelwegen. Op de gewone wegen kom je elke minuut maar één auto tegen. In de buurt bezorgen bakkers brood met **bakfietsen**. Melkboeren en vuilnismannen hebben een **paard en wagen**. In de oorlog zijn veel **huizen en andere gebouwen vernield**. Vooral in **Rotterdam**. In 1940 hebben Duitse vliegtuigen bommen op de stad gegooid. Na de oorlog zijn er veel nieuwe huizen nodig. Er worden vooral **flatwoningen** gebouwd. Dat gaat **sneller en goedkoper dan gewone huizen**. Nederland krijgt **veel geld van de Verenigde Staten van Amerika** om het land weer op te bouwen.

les 2 Eerlijk delen

Geen baan, geen geld. Zo was dat vroeger. Na de Tweede Wereldoorlog vond de regering in Nederland dat dat niet meer kon. De regering maakte **nieuwe wetten. In die wetten stond dat mensen die geen baan hadden wel geld kregen**. Voor mensen die ouder dan 65 jaar waren, kwam de **AOW** (Algemene Ouderdomswet). Na een ongeluk kreeg je toch geld, dankzij de **Ongevallenwet**. Voor zieken was er de **Ziektewet**. Voor werklozen de **Werkloosheidswet**. Gescheiden vrouwen met kleine kinderen en andere mensen die niet konden werken, kregen een **bijstands-uitkering**. Het kost veel geld om alle mensen die niet kunnen werken toch geld te geven. Soms is er niet genoeg geld. Dan moet de regering **bezuinigen**. De mensen krijgen dan minder geld en daar worden ze boos om. Sommige mensen gaan dan **demonstreren in Den Haag**. Dat is de stad **waar de regering werkt**.

les 3 De jaren vijftig

In de Tweede Wereldoorlog was er veel verwoest. Er moest hard gewerkt worden om alles weer op te bouwen. De eerste jaren na de oorlog leefde iedereen **eenvoudig en zuinig**. Langzamerhand kregen de mensen het beter. **Rond 1960 kwam er in de meeste huiskamers een televisietoestel**. Er kwamen allerlei **elektrische apparaten**: de stofzuiger, de wasmachine, de koelkast, het koffiezetapparaat, de mixer.
In de jaren daarna kregen de mensen steeds **meer luxe**. Een dvd-speler, een vaatwasser, een computer, een tweede auto en vliegvakanties werden 'gewoon'. Maar aan de luxe zitten ook **nadelen**. Denk aan de **milieuvervuiling**, de **files** en het drukke verkeer op straat. En vaders en moeders zijn vaak **te druk om een spelletje te doen** met de kinderen.

les 4 Wat reclame belooft

Bedrijven maken **reclame** omdat ze graag veel willen **verkopen**. Ze gebruiken hiervoor allerlei slimme trucjes, zoals het geven van cadeautjes. Er is ook heel veel reclame op **de televisie**. Veel kinderen vinden het leuk om naar reclamefilmpjes te kijken.
Reclamemakers maken daar handig gebruik van. Ze maken reclames die speciaal voor kinderen bestemd zijn. Ze willen je **hebberig** maken. Ze hopen dat jij net zo lang gaat **zeuren** totdat je ouders kopen wat jij op de televisie gezien hebt. Reclame is soms best leuk om naar te kijken. Maar **de dingen worden vaak mooier voorgesteld dan ze zijn**. Laat je dus niet te gauw overhalen om iets te kopen.

© Malmberg, 's-Hertogenbosch

blok 6 Sneller en groter

	vragen	antwoorden
les 1	1 Waarom was het fijn voor de kinderen dat er nog maar weinig auto's waren?	1 Er was veel ruimte om op straat te spelen.
	2 Welke vervoermiddelen gebruikten bakkers, melkboeren en vuilnismannen?	2 Bakfietsen en paard en wagen.
	3 Waarom moesten er na de oorlog zoveel huizen gebouwd worden?	3 Tijdens de oorlog waren veel huizen vernield.
	4 In welke stad lieten Duitse vliegtuigen in 1940 bommen vallen?	4 Rotterdam.
	5 Wat voor woningen werden er vlak na de oorlog veel gebouwd?	5 Flats.
	6 Waarom?	6 Dat ging snel en was goedkoop.
les 2	7 Van welk land kreeg Nederland vlak na de oorlog veel geld?	7 Van de Verenigde Staten.
	8 Hoe was vóór de Tweede Wereldoorlog als je geen baan had?	8 Dan had je geen geld.
	9 Welke wet kwam er na de oorlog voor mensen zonder baan?	9 De Werkloosheidswet.
	10 In welke wet staat dat ouderen boven de 65 jaar geld krijgen?	10 In de Algemene Ouderdomswet (AOW).
	11 Welke wet is er voor mensen die niet meer kunnen werken door een ongeluk?	11 De Ongevallenwet.
	12 In welke wet staat dat mensen die ziek zijn en niet kunnen werken toch geld krijgen?	12 In de Ziektewet.
	13 Wat doet de regering als ze te weinig geld heeft om iedereen die niet werkt geld te geven?	13 Bezuinigen.
	14 Waarom protesteren mensen meestal in Den Haag?	14 Daar werkt de regering van het land.
les 3	15 Hoe leefden de mensen vlak na de Tweede Wereldoorlog?	15 Eenvoudig en zuinig.
	16 In welke tijd kochten de meeste mensen voor het eerst een televisie?	16 Rond 1960.
	17 Wat voor elektrische apparaten kochten de mensen in die tijd voor het eerst?	17 Stofzuigers, wasmachines, koelkasten, koffiezetapparaten, mixers.
	18 Het leven werd steeds luxer. Daar zitten ook nadelen aan. Welke?	18 Milieuvervuiling, files en ouders zijn vaak te druk om een spelletje te doen.
les 4	19 Wat doen bedrijven om zoveel mogelijk te verkopen?	19 Reclame maken.
	20 Wat probeert een reclamemaker bij jou te bereiken?	20 Hij wil je hebberig maken en hoopt dat je gaat zeuren om iets.
	21 Waarom moet je niet alles geloven wat in de reclame gezegd wordt?	21 De dingen worden in de reclame vaak mooier voorgesteld dan ze zijn.

© Malmberg, 's-Hertogenbosch